

ючи важку працю без належного визнання, попри приреченість на самоту і докори чоловіків. Проте саме їхня праця, терпіння та сила допомагають розбудувати українське суспільство. Водночас виклики, з якими вони стикаються, залишаються актуальними, а боротьба за рівність триває.

#### Джерела та література

1. Богачевська-Хомяк М. Дума України – жіночого роду. Київ: Воскресіння. 1993. 108 с. URL: [surl.li/pvfhwy](http://surl.li/pvfhwy)
2. Гнатюк М., Бойчук Ю. Подиву гідна... Олена Кисілевська. Коломия: Вік, 2019. 146 с.
3. Гон М. Діалектика державності в українсько-єврейських взаєминах в Галичині 1918–1939 років. *Україна Модерна*. № 7. 2002. С. 103–118.
4. Кульчицький С. В. БОГАЧЕВСЬКА-ХОМЯК М. Білим по білому: жінки в громадському житті України 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с. (рецензія). *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 132–137. URL: [http://resource.history.org.ua/publ/journal\\_1997\\_2\\_132](http://resource.history.org.ua/publ/journal_1997_2_132)

**Калінін Ігор**

*ПВНЗ «Київський медичний університет»*

#### СПІВИ ЯК ДИСЦИПЛІНА В ЧОЛОВІЧИХ ГІМНАЗІЯХ М. КИЄВА У МОДЕРНУ ДОБУ

*Ключові слова: навчання в гімназії, гімназисти Києва, урок музики, музичні твори, гімназійне повсякдення, чоловіча гімназійна освіта.*

*Keywords: studying at a gymnasium, Kyiv gymnasium students, music lesson, musical pieces, gymnasium everyday life, male gymnasium education.*

Національна доктрина розвитку освіти наголошує на особливо уважному ставленні до надбань вітчизняної культури та історії, створення повноцінної середньої освіти, яка давала б молоді ґрунтовні гімназійні знання, з обов'язковим урахуванням традицій українського шкільництва й виховання. В Україні в кінці XIX – на початку XX ст. освітній процес у чоловічих державних та приватних гімназіях будувався відповідно до загальних принципів, сформульованих в урядових документах, циркулярах і постановах. Нами з'ясовано, що конкретно ніхто з дослідників не досліджував комплексно учнівського повсякдення гімназистів чоловічих гімназій м. Києва модерної доби. Основна увага автора сфокусована на інформативному та аналітичному матеріалі архівних даних та наукового доробку дослідників різних поколінь. Сьогодні залишається багато маловідомих та малодосліджених аспектів цієї багатогранної проблематики гімназійної освіти кінця XIX – початку XX ст., тому автор хотів би зупинитися на вузькому питанні дослідження розвитку та становлення музичної дисципліни в чоловічих гімназіях м. Києва.

У чоловічих гімназіях м. Києва в кінці XIX – на початку XX ст. приділялось велике значення навчанню співів. Керівництво гімназій неодноразово наголошувало, що «... співи мають важливе значення для розвитку естетичного смаку» [9, с. 146]. Для цього в гімназіях створювали хори та оркестри, робили постановку музичних спектаклів. Навчання співів було предметом серйозних

турбот з боку директорів багатьох гімназій, бо ця дисципліна належала до не-обов'язкових дисциплін, і тільки з 1891 р., стає обов'язковим предметом.

Уроки хорового співу на початку в 1890-х рр. проходили тільки в підготовчих, 1-му і 2-му класах. Із 1906 р. до них додалися ще й 3–4 класи. В інших класах це було неможливо через відсутність вільного часу до обіду. Найбільш здібні учні, котрі володіли гарним слухом і голосом, брали участь у церковному хорі, збираючись на уроки в післяобідні години. Це становило чимало труднощів у зимовий час і в негоду. Навчання хорового співу насамперед мало практичну мету – організацію церковних хорів для участі в богослужіннях, оскільки при всіх гімназіях, за дуже небагатьма винятками, були гімназійні церкви. У гімназіях, де своїх церков не було, учнівські хори співали в тих церквах, які обирала адміністрація для відвідування учнями. Завдяки цьому богослужіння в храмах відбувалося з належною урочистістю, що привертало велику кількість сторонніх парафіян [2, с. 35–37; 5, с. 48].

Для хористів обов'язковими були щоденні ранкові молитви перед навчанням і у свята на вечірніх та ранкових богослужіннях. Хор виконував церковний піснеспів під час молебнів, панахид і всенічних чувань тощо. Часом співали не тільки повсякденний спів, а й партесний, посилюючи благоліпність богослужіння, сприяючи релігійно-моральному розвитку гімназистів. За ранковою молитвою виконували деякі піснеспіви: «Царю небесний», «Отче Наш», «Спаси, Господи», «Славен Господь», «Достойно» [8, с. 118]. Крім церковних піснеспівів, хори розучували патріотичні та світські пісні, що давало їм змогу влаштовувати літературно-вокальні вечори та ранки. Виступи на гімназійних вечорах привертати до гімназій симпатію місцевої громади та давали змогу розумно й виразно провести своє дозвілля. Запрошені на ці вечори почесні особи міста, батьки й родичі гімназистів вносили зазвичай добровільні пожертвування на користь мало-забезпечених учнів. Іноді збирали значні суми для внеску плати за навчання з цих бенефіцій. Такі вечори, безсумнівно, сприяли зближенню сім'ї і школи. Також хор завжди брав участь у різних святкуваннях та урочистостях, наприклад, 100-літній ювілей Вітчизняної війни 1812 р. чи 300-річний ювілей Царського Дому [2, с. 35–37; 4, с. 30–31; 5, с. 48; 8, с. 122].

У 1909 р. церковний хор Київського навчального округу налічував 888 осіб у 22 гімназіях, у 1911 р. у 25 гімназіях брало участь вже 982 гімназисти. Склад одного хору гімназії коливався в межах 45–60 осіб [6, с. 71–73; 7, с. 106].

Керував хором учитель співу, він же – зазвичай псаломщик гімназійної церкви або помічник класних наставників. Із 1890 до 1905 р. загальні співи хору відбувалися на шостих уроках або після закінчення всіх уроків. Класного співу в підготовчому, 1-му та 2-му класах було 2 уроки на тиждень – із 17:00 до 18:00. З 1906 до 1916 р. урок співу був 4 год на тиждень, з 13:00 до 14:00; 16:00 до 17:00. Його стали проводити ще й у 3-му й 4-му класах. У позакласний час, переважно щосуботи, щонеділі та у святкові дні влаштовувалися загальні співи, обов'язкові для всіх хористів. На них вчитель частину уроку присвячував теорії: ознайомлював учнів з нотами та розучував інтервали [8, с. 146]. Вчитель головну увагу звертав на розвиток музикального слуху та постановку голосу. Починаючи з 1-го класу, спів вивчали за нотами, оскільки в основі класного співу

лежало навчання всіх учнів без винятку, і відкриття нот (тонів або звуків) йшло не відразу, в розмірі цілої гами, а поступово. Репертуар, який розучували під час уроків, був доволі різноманітний. Виконували гімни, ювілейні кантати, музичні та хорові номери, світські, патріотичні та народні пісні: «Світлою радістю горя», актова пісня, музика Главача [8, с. 151–153], «На зорі, то було на зорі» – козацьку пісню, «Мій миленький дружечок», дуєт з опери «Пікова дама», «Свашенько» з опери «Русалка», «Ніченька» з опери «Демон», попури з опери «Життя за царя», «Народний гімн»; кантату в пам'ять 1812 р., музику Кастальського, кантату «Бородіно», музику Єршенка, кантату 1812–1912 рр., музику Васильєва; «2 велетні»; релігійного змісту: «З нами Бог», «Господи, Силою Твоєю» та інші [8, с. 146]. У лютому 1911 р. гімназистами був проведений благодійний вечір. Ставили казку «Морозко» зі співом, мелодекламацією і танцем, за участі найкращих знавців цієї справи. Вистава мала великий успіх [7, с. 107].

Позакласні хорові заняття допомагали вдосконалювати вокально-хорову техніку та готували учнів до виступів, приносячи їм естетичне задоволення. Відкриті репетиції та концерти шкільних хорів були необхідні для набуття сценічного досвіду, почуття відповідальності та навичок артистизму. «Пальму першості» за кількістю учнів, котрі співали, довгий час утримувала Києво-Печерська гімназія [1, с. 32–33].

Отже, можна зробити висновок, що пісенне виховання займало важливе місце в навчанні гімназистів м. Києва модерної доби. З кінця XIX ст. простежується розвиток і збагачення форм та змісту музичної освіти. Крім церковного співу, стали включати інструментальні та вокальні п'єси, уривки з опер, увертюри, хори, малі форми, кантати, пісні, теорію музики, народні пісні.

### Джерела та література

1. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1892 год. Киев. Тип. Высоч. утв. Т-ва печатн. дела и торг. И. Н. Кушнерев и КО в Москве. Киевское отделение. Библиковский бульвар, дом 86. 1893. 45 с.
2. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1902 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1903. 58 с.
3. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1904 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1905. 56 с.
4. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1906 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1907. 40 с.
5. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии гимназий и прогимназий за 1907 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО, Караваевская 5. 1908. 63 с.
6. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1909 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО. (Караваевская № 5.). 1910. 103 с.
7. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1911 год. Киев. Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и КО. Караваевская ул. д. № 5. 1912. 196 с.
8. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1912 год. Киев. Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и КО. Караваевская ул. д. № 5. 1913. 280 с.
9. Поликарпов А. Краткий исторический очерк 75-летие Уфимской мужской гимназии. Уфа: печатня Н. К. Блохина 1904. 93 с.